

UN TESTIMONI ÚNIC DE LA XOÀ
(Janina Heschels: *Amb els ulls d'una nena de dotze anys*,
Riurau editors, Barcelona, 2012)

Juli Capilla

Aquest llibre és el testimoni esgarriós d'una xiqueta, Janina Heschels, sobre l'ocupació nazi de la ciutat de L'viv, a la Galítsia oriental, quan aquesta pertanyia a Polònia. Escrit als dotze anys, només dues setmanes després d'ésser alliberada per la resistència antifeixista polonesa, *Amb els ulls d'una nena de dotze anys* conta el pogrom produït en aquella ciutat històricament cosmopolita i multiètnica perpetrat, en primera instància, pels nazis, però amb el beneplàcit dels ultranacionalistes ucraïnesos i la connivència de no pocs polonesos. En molt poc temps, doncs, i com a conseqüència d'aquella neteja ètnica, L'viv va veure capgirada la seua composició religiosa i nacional per a convertir-se en l'actual Lwów, bàsicament ucraïnesa i, en menor mesura, russa. La Xoà de L'viv va exhaurir dràsticament la població jueva fins a reduir-la a la mínima expressió. Per fer efectiu el genocidi, els nazis van convertir L'viv en un gueto i van sotmetre els jueus a una vigilància ferma; a més a més, van fer-hi construir el camp d'extermini de Janowski. Janina Heschels, víctima del setge nazi, fa inventari d'aquella ignomínia "en calent", només dues setmanes després de ser rescatada, animada pels seus alliberadors, tot bastint, així, un testimoni únic sobre l'Holocaust nazi.

La gestació d'un document únic

Abans d'entrar en matèria, d'indagar en el testimoni de Janina, paga la pena insistir en el fet que, fins l'ocupació nazi, L'viv era una ciutat

amb una gran diversitat ètnica, cultural i lingüística. Ho explica al pròleg del llibre, i amb profusió de detalls, l'historiador ucraïnès Iaroslav Hyrtsak:

Des de l'edat mitjana, cinc grups etnoreligiosos conviuen a Lwów: els polonesos, els ucraïnesos (els rutens), els alemanys, els jueus i els armenis. [...] A l'època moderna, a l'època que va passar en poder dels austríacs (1772-1914) i dels polonesos (1919-1939), el mosaic ètnic de Lwów es convertí en un complex tripartit més o menys estable: polonesos (50-55%), jueus (30-35%) i ucraïnesos (15-20%), fins a la fi de la Segona Guerra Mundial. El 1945, Lwów finalment esdevingué ucraïnesa (80-90%) amb una nova minoria russa (10-20%), però a quin preu! Hitler hi va exterminar els jueus, Stalin perseguí els polonesos, i fins al final del règim soviètic les quantitats respectives amb prou feines ultrapassen l'1%.

Comprovem, doncs, com la turbulència feixista i xenòfoba del Tercer Reich va acaçar de manera obsessiva els jueus, reduint-los a la mínima expressió, gairebé fins a la liquidació total. Les dades que hi aporta el mateix Hyrtsak sobre l'extermini dut a terme en aquella ciutat són escruixidores:

Durant l'ocupació alemanya, 150.000 jueus de Lwów van perdre la vida; el 1945 només n'hi quedaven 260.

Els nombres fan feredat, i de seguida ens obliguen a preguntar-nos: ¿com és que Janina va sobreviure a l'horror nazi? I, més encara: ¿per què ens ha arribat el seu testimoni per escrit?

Aquestes qüestions no són balderes, si tenim en compte l'excepcionalitat dels supervivents a la ignomínia nazi, sobretot en aquella ciutat de la Galítsia oriental. A més a més, els testimonis escrits sobre la Xoà són escassos, i gairebé tots han estat redactats per persones madures, com ben bé apunta el traductor d'aquestes memòries al català, Guillem Calaforra:

El més habitual és que es tracti de testimonis d'adults que escriuen *ex post facto*: Primo Levi, Imre Kertész, Tadeusz Borowski, Elie Wiesel, etc. L'únic text infantil (juvenil, més aviat) que ha assolit veritable fama és el *Diari* d'Anna Frank, que reflecteix la supervivència a la 'Casa de darrere' però diu poc sobre l'ambient antisemita de l'època.

És inevitable pensar en Anna Frank quan llegim Janina Heschels. Més enllà de l'horror viscut per totes dues nenes, les diferències són de perspectiva, i cronològiques. Frank escriu en una cambra secreta condicionada a la part del darrere de l'empresa Opekta, d'Otto Frank, el seu pare, durant l'ocupació nazi d'Amsterdam. Janina Heschels, en canvi, ho fa a posteriori, immediatament després de ser alliberada, tot recordant "en calent" l'experiència viscuda sota el jou repressiu dels nazis. La sort que va deparar a totes dues és, també, de molt diferent natura. Heschels va sobreviure a la Xoà; va ser uns dels pocs jueus extirpats literalment de les urpes dels nazis, que va poder fugir a Israel, i refer-hi la seua vida. Anna Frank, en canvi, va ser delatada a traïció i deportada als camps d'extermini. Set mesos després de la seua detenció, moria del tifus al camp de Bergen-Belsen, el 1945.

Sia com sia, els horrors viscuts per totes dues són igualment colpidors, i serveixen per certificar que allò que és visqué durant anys durant la paranoia nazi no és, ni de bon tros, una història del passat superada. Ans al contrari, ens hauria de fer reflexionar o alertar sobre la precarietat de la democràcia i el perill dels fonamentalismes que ens assetgen. El testimoni de Janina és de primera mà, i serveix també per constatar que allò viscut és real, una mostra de la barbàrie de què és capaç o a què pot arribar l'ésser humà, un testimoni que ens hauria de persuadir o desistir de repetir la història, com diuen reiteradament i insistent els historiadors.

Però, als dos casos adés esmentats, els de la nena polonesa Janina Heschels i l'adolescent holandesa Anna Frank, cal afegir-n'hi un altre que no podem passar per alt, perquè és també coetani i equivalent. Em referisc al del txec Petr Ginz, que també va escriure un diari sobre l'ocupació nazi de Praga, durant la qual els jueus van ser sotmesos a escarni i humiliació públics. El diari de Ginz comença el 19 de setembre del 1941 i "conclou" el 8 d'agost del 1942, un mes abans d'ésser traslladat al gueto de Terezin, i posteriorment deportat al camp d'extermini d'Auschwitz, on va morir, el 1944. És, doncs, contemporani al d'Ana Frank (del 2 juny de 1942 fins a l'1 d'agost de 1944), i una mica anterior al que va escriure Heschels, per bé que el de la polonesa rememora l'experiència viscuda uns anys abans a la seua ciutat a partir de l'ocupació nazi, al juny de 1941. De fet, les concomitàncies entre el dietari de Heschels i el de Ginz són evidents, ja que Praga va esdevenir una mena de presó sense reixes, un gueto sense murs visibles, però angoixant i denigrant, com també va passar en el cas de Heschels. Llegiu, si no, el que escriu l'1 de gener de 1942 el dietarista txec:

Al matí he fet deures. A banda d'això, res d'especial. De fet en passen de tots colors, però ni es veu. Allò que ara és ben habitual, en temps normals despertaria una commoció. Els jueus, per exemple, no poden comprar fruita, oques ni aus en general, formatges, cebes, alls, ni moltes altres coses. Les cartilles de racionament de tabac no les reben ni els presoners, ni els bojos ni els jueus. No poden anar al cotxe de davant dels tramvies, ni dels autobusos, ni dels troleibuses; no poden passejar per la vora del riu, etc., etc.¹

Els papers de Ginz potser no són tan cruentos com els de Hescheles, perquè li perdem la pista a partir del moment que és deportat a Terezin, però denoten el mateix trasbals psicològic i una humiliació semblant a la que van patir els jueus polonesos de L'viv. Petr Ginz i Anna Frank –a diferència de Janina Hescheles, que, per sort, es va salvar– van veure escapçades les seues vides de manera prematura en dos dels nombrosos camps d'extermini nazis: Auschwitz i Bergen-Belsen, respectivament.

Però tornem a l'excepcionalitat del cas Janina, ço és, del seu rescat, però també del document que va escriure immediatament després del seu alliberament. D'entrada, cal dir que va ser la seua peculiaritat personal, i les seues inquietuds, les que la van salvar del crematori. Primer de tot, perquè Janina tenia unes ganes irresistibles de viure, i perquè, a més a més, estava infectada del virus de la literatura. I ostentava aquella il·lusió de vida, i literària, fins i tot en circumstàncies tan doloroses i desil·lusionants com la de trobar-se en un camp de concentració, i essent testimoni directe de l'aniquilació de milers de persones. En aquelles terribles circumstàncies era capaç de recitar-los versos, a les noies recloses del seu grup, ben a prop dels *Piaski*, els llocs on els nazis executaven massivament els jueus. Va ser aquell gest vitalista i heroic, de resistència a morir i de negació de la barbàrie, el que va cridar l'atenció de Michał Borwicz, poeta i presoner també al camp d'extermini Janowski. Borwicz tenia contactes amb membres de la resistència antifeixista de Cracòvia, els quals el van ajudar a escapar del cau nazi. Borwicz, però, va aconseguir que n'alliberaren també la jove poeta jueva, Janina Hescheles. Ja tenim la primera "casualitat" –o potser no va ser tan casual, l'alliberament de Janina. La segona xamba va venir de la mà dels mateixos membres de la resistència antifeixista que la van rescatar del camp de concentració Janowski. Només dues setmanes després de traslladar-la a Cracòvia, li van regalar una llibreta grisa i un llapis i la van començar a escriure el que havia viscut durant el seu captiveri al camp de concentració i al gueto de L'viv. En aquest sentit, cal dir que el

testimoni de Janina no va ser espontani, una iniciativa de l'autora, sinó que va ser induït pels mateixos homes i dones que la rescataren. Més enllà d'aquesta empenta inicial, però, Janina va sargir sobre el paper un testimoni colpidor, revelador, extraordinàriament madur i valuós, directe, sobre una experiència traumàtica, inoblidable i esborronadora, que hem de conservar ben viva en la memòria, per raons òbvies.

El testimoni

Més enllà de la vàlua literària del llibre de Janina, indubtable si tenim en compte que va ser escrit a l'edat de dotze anys, el que més sorprèn del llibre és la seua maduresa, el seu estil directe, gairebé exempt de rancúnia envers els botxins que l'assetjaven, causants del dolor i la barbàrie de què va ser testimoni. Com un mirall sense arestes deformadores de la realitat viscuda, Janina reflecteix als papers el dia a dia amb una gran precisió. Hi constata els fets quasi sense jutjar-los, sense emetre cap mena de judici condemnatori, cap mena de ressentiment cap als actors del pogrom, l'alçament popular contra els jueus, del qual n'eren responsables també els mateixos ciutadans de L'viv:

El carrer era ple de joves que pegaven als jueus amb graneres, amb espolsadors, amb pedres. [...] Vaig anar pel parvulari, doncs, i allà vaig veure nens de 6 anys que a les dones els arrancaven els cabells del cap, i als vells, la barba. Crits i planys, cada vegada més forts. Vaig tancar els ulls, em vaig tapar les orelles i vaig córrer amb totes les meves forces cap a casa.

Més enllà del dolor, tanmateix, no hi ha cap mena de judici envers els executors del pla d'extermini:

El primer mes al camp de concentració va ser terrible, ja que cada dia tornant de la feina trobàvem xiquets i adults del *Julag* i del búnquer que havien estat afusellats a la nostra vora mateix, al voltant del vàter. Havien hagut de despullar-se i quedar-se nus, i deixar les coses ordenades en un petit munt. Van enviar una delegació del Frauenlager perquè traslladessin les execucions a un altre lloc. El lloc era darrere de la cuina. Els cadàvers aquells hi jeien durant uns quants dies, fins que se n'amuntegaven més i, llavors, la 'brigada de la mort' els recollia i els calava foc als 'Piaski'.

Això sí, de tant en tant, Janina hi expressa els daltabaixos morals, les crisis psicològiques, la desesperació en veure com són de minses les possibilitats d'escapar d'aquell infern terrible, d'aquella olla embogida d'odi irracional envers els jueus, de processos sumaríssimes i d'execucions indiscriminades. Per això, trobem moments en què Janina es mostra ferma:

Tenia un enorme desig de viure, i sentia que alguna cosa a dintre meu cridava: 'Viure! Viure!' No tenia forces per a fer callar això i no podia tranquil·litzar-me. [...]

No, he de viure! És veritat que no hi ha res de què m'hagi de lamentar, però prefereixo ara turmentar-me, passar fam, per viure, perquè estimo la vida.

I d'altres, en què s'enfonsa quasi de manera irremissible:

Estava tan abatuda que no se'm contagiaven l'esverament i el pànic. Llavors vaig entendre per què tothom se sotmetia a la mort tan tranquil·lament. Vaig perdre les ganes de viure i la vida em feia fàstic.

Aquesta manca quasi absoluta d'esperança a sobreviure, abastarà, a la fi, la fe, fins a negar-la o desconfiar-hi:

Em vaig estirar a la meua llitera. Ala va començar a atordir-me dient-me si faria dejuni. Jo mateixa no ho sabia, el dejuni és religió, un recordatori dels sofriments dels jueus esclaus dels egipcis, i jo mateixa sóc també jueva. No volia reflexionar-hi més profundament, perquè sentia que de nou deixaria de creure en l'existència de Déu, i la fe era també una esperança. Vaig decidir que dejunaria. [...]

En compte de resar o de plorar vaig començar a dubtar de nou. ¿No era allò un autoengany? ¿Per a què el dejuni? ¿Que potser existeix en absolut algun Déu? I de nou vaig deixar de creure-hi.

Poc després d'aquests dubtes expressats, de la davallada cada cop més pronunciada cap a l'abisme de la desesperança, i cap a la "solució final", Janina va ser per fi alliberada, juntament amb Michel Borwicz, del camp d'extermini de Janowski, gràcies a la intervenció decidida i arriscada dels amics de la resistència antifeixista de Cracòvia.

Els pares, però, no hi van poder sobreviure, a la solució final, i Janina, òrfena, marxà definitivament de L'viv, la seua ciutat natal, cap a la Terra Promesa.

El llegat de Janina Altman (Hescheles)

Avui dia L'viv ha esdevingut Lwów, una ciutat ucraïnesa, i Altman és el llinatge oficial de Janina, un dels pocs supervivents de la Xoà d'aquella ciutat situada al cor de l'Europa de l'Est, ja que la major part dels jueus de L'viv van ser exterminats durant l'Holocaust. Després de ser rescatada miraculosament per un escamot esquerrà de la resistència polonesa, Janina Altman (Hescheles) va emigrar a Israel, on va poder treballar, estudiar i formar una família. Des de llavors, que hi ha residit més o menys permanentment, per bé que, després de doctorar-se en química, ha estat llargues temporades fora del seu país, com ara a Munic, Alemanya, fent-hi de professora universitària.

Però L'viv és encara present en la memòria de Janina. Com les seues memòries, ha esdevingut un recordatori o un testimoni del que **no** hauria de repetir-se en la història. Un símbol que serveix també per a denunciar els excessos, les atrocitats i els abusos que encara es produeixen arreu del món. I així ho remarca la mateixa Janina a l'epíleg del llibre, escrit setanta anys després:

...el meu Lwów no és aquell de la meua joventut. Avui és a tot arreu, afecta cada persona exiliada de la seva comarca familiar o de la seva ciutat, i cada persona que perd la seva família en condicions brutals.

Janina Altman no té pèls a la llengua i ha criticat públicament la política que l'Estat d'Israel aplica impunement i arbitrària contra els palestins. Més encara, s'hi ha manifestat al carrer per fer valdre el seu posicionament solidari amb els habitants de Palestina, com ben clarament ho va expressar en una entrevista que Guillem Calaforra li va fer per al diari *Levante-emv*:

El passat, el present i el futur estan lligats. Un passat tràgic no pot justificar de cap manera que es tracte injustament unes persones que des de fa temps viuen en el mateix país on jo visc ara. L'Holocaust no ens dóna dret a fer fora la població palestina, a destruir les seues cases, a arrasar els seus oliverars, amb el pretext de fer lloc per a assentaments jueus. Al contrari. El nostre futur a Israel depèn de la

creació de condicions en què puguem viure junts, sense guerres que es repeteixen periòdicament i ens anihilen físicament i moralment.²

Potser la major lliçó moral que ens ha deixat Janina Altman, el seu veritable mèrit, el que converteix el seu testimoni en un exemple admirable, és la manera com ha racionalitzat el sofriment causat per la paranoia nazi fins a convertir-lo en una eina constructiva i solidària envers els altres, sense que s'hi escolés ni un bri d'odi o de ressentiment en la seua ànima. Com apunta Iaroslav Hyrtsak al final del pròleg, “els herois separen, mentre que les víctimes acosten”. Potser per això, perquè se sent més víctima que heroïna, que Janina Hescheles empatitza amb la causa dels palestins i s'ha mostrat contrària a la política del Govern israelià. En aquest sentit, paga la pena sentir-la de viva veu, en una entrevista que es pot trobar a Internet³. Les seues paraules serveixen la mateixa dignitat personal i altura moral que setanta anys enrere:

Percep el meu L'viv als carrerons deserts de Wadi Salib (Haifa / Israel), d'on es van expulsar els habitants àrabs durant la guerra de 1948, el percep en les finestres i portes de les cases, cegades perquè no hi puga tornar ningú. Allà on hi havia moltes d'aquelles cases ja s'han construït edificis d'institucions estatals. Puc percebre el meu L'viv en les runes de les cases destruïdes als territoris ocupats des de la Guerra dels Sis Dies (1967). Em recorde del meu L'viv quan veig les oliveres destruïdes que van cuidar una generació rere l'altra. Hui destruïdes per fer-hi assentaments jueus als territoris ocupats. No tota la població israeliana s'identifica amb aquesta política estatal.

La casualitat –una vegada més– va fer que Guillem Calaforra descobri les memòries de Janina Hescheles, mentre estudiava Czesław Miłosz. En un dels dos textos que Calaforra llegí del poeta polonès, s'hi esmentava Michał Borwicz, qui, al seu torn, al seu llibre *Écrits des condamnés à mort sous l'occupation nazie*, hi dedica un capítol als *condamnés infants*, en què esmenta les memòries de Janina Hescheles. La sort va ser que la proposta de traducció va ser acollida de grat per l'editor de Riurau, el benisser Jaume Ortola, qui va permetre Guillem Calaforra transvasar les memòries de Janina per primera vegada al català. És una troballa impagable per als nostres lectors. *Amb els ulls d'una nena de dotze anys* és un testimoni únic sobre la Xoà que no ens en podem estar de llegir amb atenció.

Bibliografia

GINZ, Petr: *Diari de Praga (1941-1942)*, a cura de Chava Pressburger, traducció de Kepa Uharte, Quaderns Crema, Barcelona, 2005, pàgina 68.

CALAFORRA, Guillem: "L'Holocaust no ens dóna dret a fer fora la població palestina", entrevista a Janina Altman, dins del suplement de cultura 'Posdata', *Levante-emv*, 1 de febrer de 2013, pàg. 5.

<http://www.youtube.com/watch?v=g1dLGhW9Am4>

